

การสื่อสารธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์

The Communication for the Development of Creative Society

ชญาณันท์ อัสวรรมานนท์¹ และประทีป พิษทองกลาง²

Chayanant Assawadhammanond¹ and Prateep Peuchthonglang²

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

²คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

¹Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College.

²Faculty of Business Administration and Liberal Arts,

Rajamangala University of Technology Lanna, Chiang Mai

¹Corresponding Author. Email: Chaijaipra@hotmail.com.

บทคัดย่อ

การสื่อสารเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน คือ ความสำคัญของการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการสื่อสารด้วยคำพูด ต้องพูดด้วยถ้อยคำที่เป็นจริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบด้วยเมตตา บทความวิจัยเชิงคุณภาพนี้ นำเสนอการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ 3 ประเด็นหลัก คือ 1) การสื่อสารเชิงพุทธ 2) หลักการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ และ 3) เป้าหมายของการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ ผลการวิจัยพบว่า 1) การสื่อสารเชิงพุทธ เป็นไปเพื่อการประพฤติปฏิบัติในระดับของศีล สมาธิ ปัญญาผ่านการพูดเป็นหลักใหญ่ ตามหลักของสัมมาวาจา วาจาสุภาสิต กถาวัตถุ องค์แห่งธรรมกถึก และมงคลสูตร 2) หลักการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ คือ การไม่ว่าร้าย ไม่ทำร้าย ไม่โจมตีใครด้วยคำพูด มีเมตตาเมตตาโนกรรมเป็นที่ตั้ง 3) เป้าหมายของการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ คือ การสร้างประโยชน์สุขแก่ชีวิตของผู้ฟังและสังคมในทุกด้าน ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพสังคมเชิงสร้างสรรค์ สงบ เรียบง่าย อยู่เย็นเป็นสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน ทั้งในระดับครอบครัว สังคม ประเทศชาติ จนเกิดเป็นสังคมแห่งสัมมาทิฐิ

คำสำคัญ: การสื่อสารธรรม; การพัฒนาสังคม; เชิงสร้างสรรค์

Abstract

The communication for the benefit of the public society is the importance of Buddhist communication. Especially spoken words, such as saying a good deeds, sympathy, harmony, usefulness and compassion. This qualitative research paper presents The Dhamma communication for the development of creative society into 3 topics as follow; 1) Buddhist communication; 2) Dhamma communication principles for creative society; 3) Dhamma communication goals. The research found that 1) Dhamma communication is a way to practice base on morality, concentration and wisdom throughout spoken words base on the right speech, spoken poem of teaching matter and blessing sutra. 2) The principle of communicating of the creative doctrine is that not hurt, not attack anyone with spoken words and cultivate loving kindness as fundamental, 3) The goal of creative communication is to create a happy life for the listeners and the society in all aspects, developing of creative society in to peaceful life, helping one another starting from family, society, nation, till having the right view society.

Keywords: Dhamma communication; Social development; Creative

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักพูดที่ประเสริฐที่สุดโดยแท้ พุทธบริษัทผู้ได้ศึกษาหลักการ เป้าหมายของการพูดได้เผยแผ่ด้วยการน้อมนำหลักการพูดในพระพุทธศาสนามาปลูกฝังถ่ายทอดและสืบทอดเป็นต้นแบบของการพูดการแสดงธรรมของพุทธบริษัทจนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งได้เผยแพร่งานหนังสือ การบรรยาย คำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ ฯลฯ ทั้งคฤหัสถ์และพระสงฆ์ โดยได้แสดงหลักการพูดในพระพุทธศาสนา พระมหาธรรมมาโช (Phramaha Hansa Thammahaso, 2011) ได้นำเสนอไว้ว่า “พูดดี คือ ดี สังคมดี” ประกอบด้วยเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพูด การพูดถ้อยคำที่จริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบด้วยเมตตา เป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน เพราะถ้อยคำดีๆ นอกจากจะทำให้ชีวิตของผู้พูดดีแล้ว ยังทำให้สังคมนี้อุดมไปด้วยสิ่งดีๆ น่ายุติด้วยเช่นกัน และการที่สังคมจะกลายเป็นสังคมที่สร้างสรรค์ การพูดดีของคนในสังคมได้อย่างจริงจังแท้นั้น หลักเมตตาตวจีรกรรมถือว่าเป็นกลไกที่จะส่งเสริม สนับสนุนให้คนในสังคมมีความรัก ความปรารถนาดีซึ่งกันและกัน เพราะเมตตาตวจีรกรรมนั้นคือ การปรารถนาให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ ได้รับความสุข อีกนัยหนึ่งทั้งผู้พูดเองก็ถือว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจที่ดีงามอีกด้วย เพราะเหตุแห่งเมตตาตวจีรกรรมนั้น ย่อมกำเนิดมาจากเมตตาตามโนกรรมเป็นใหญ่ พระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้น สรรเสริญและกำหนดหลักการพูดไว้ในหมู่พุทธบริษัททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้เป็นผู้มีเมตตาตวจีรกรรม

การสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ ผ่านภาษากาย ภาษาท่าทาง เสียงดังชัดเจน กังวานนั้นปรากฏในวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและพุทธบริษัทว่าได้ใช้วิธีการสื่อสาร เช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ผู้ฟังทุกคนจะได้ยินพระสุรเสียงเท่าเทียมกันหมดทุกคน แสดงถึงวิธีการใช้เสียงในการพูด การแสดงธรรม ในพระพุทธศาสนามีการยกย่องท่านผู้มีเสียงดี เช่น พระลภณภูภักทียเถระ เอตทัคคะในทางผู้พูดเสียงไพเราะ วิธีการโน้มน้าวใจ จุดมุ่งหมายของการพูดเพื่อให้ละชั่ว ทำดี โน้มน้าวให้สติ ให้กำลังใจ ตัวอย่างเช่น การที่พระพุทธเจ้าตรัสโน้มน้าวอหิงสกะกุมาร หรือโจรองคุลิมาลให้ละชั่ว ทำดี ให้เกิดสติได้ทันเวลา เป็นต้น วิธีการพูดที่กระจำจรัส วิธีการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง วิธีการวิเคราะห์ให้ผู้ฟัง เมื่อพูดกับชาวเขาก็เปรียบธรรมะกับการทำนา โดยปรากฏว่าการพูด การแสดงธรรมนั้น ประดุจเปิดของที่ปิด หงายของที่คว่ำ จุดประทีปในที่มืด บอกทางให้แก่คนหลงทาง เป็นต้น สอดคล้องกับพินิจจ้อง แมนสุมิตรชัย (Mansumittrchai, 2017) ที่กล่าวว่าการศึกษาสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา การสื่อสารอย่างสันติตามหลักจิตวิทยานับเป็นการสื่อสารที่เริ่มต้นมาจากจิตใจ ภายในของผู้ที่ต้องการจะสื่อสาร ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องในตนเอง ทั้งไม่มีการแบ่งแยกภายในใจ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารอย่างสันติ

การสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ ทำให้เกิดสราณียธรรมแก่กัน ทั้งคนฟังและคนพูด ซึ่งทำให้บุคคลเป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ ความกลมกลืนเข้าหากันเพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Thai Tipitaka/12/492/531-532,

Peuchthonglang, 2014; 2016) ข้อที่ปรากฏความสำคัญของการพูด ได้แก่ เมตตาวจีกรรมต่อบุคคล ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำ ตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ได้ทรงโปรดให้พระสาวก 60 องค์ ได้จาริกไปด้วยด้วยพระพุทธวณะ ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” (Thai Tipitaka/4/32/40) จากพระดำรัสดังกล่าวนี้ เป็นหลักการที่พระธรรมโกศาจารย์ (Phra Dhammakosajarn, 2012) ถอดความเป็นนโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5 ข้อ คือ 1) ตกปลานอกบ้าน มาจากพุทธพจน์ว่า “เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป” 2) ประสานสิบทิศ มาจากพุทธพจน์ว่า “เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก” 3) ผูกมิตรทั่วหล้า มาจากพุทธพจน์ว่า “เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก” 4) บริหารปัญญา มาจากพุทธพจน์ว่า “แม้เธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์” และ 5) สาลิกาก่อนเหยื่อ มาจากพุทธพจน์ว่า “จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด”

บทความนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร แหล่งข้อมูลหลักคือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (Mahachulalongkornrajavidyalaya, 1996) และเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเชิงพุทธ และการสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ และเขียนบรรยายเชิงพรรณนา นำเสนอการสื่อสารเชิงพุทธหลักการ และเป้าหมายการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ จากต้นแบบคือ พระพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอนที่ทรงแสดงไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนความคิด ความเห็นของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งการสื่อสารธรรมนั้นเน้นการใช้ปัญญาในการพูด เว้นคำพูดที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นธรรม หากให้พูดแต่คำสุภาพ สร้างความสมัคสมานสามัคคี คำชี้ประโยชน์ และคำที่ไม่ผิดธรรม เพื่อเป็นแนวทางและต้นแบบในการใช้การสื่อสารธรรมสำหรับพุทธบริษัทและและสาธุชนทั่วไปเพื่อร่วมกันสร้างสังคมแห่งการสื่อสารที่สร้างสรรค์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. การสื่อสารเชิงพุทธ

ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีสื่อและเทคโนโลยีในการสื่อสาร ดังนั้น การสื่อสารที่ใช้เป็นส่วนใหญ่คือการสั่งสอน ซึ่งเน้นไปที่การพูด การฟัง ซึ่งประกอบด้วยการใช้วัจนภาษาและอวัจนภาษา ซึ่งกระบวนการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนสามารถนำไปพัฒนาประยุกต์ใช้ได้กับการสื่อสารในทุกรูปแบบตามหลักของการ

สื่อสาร พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (P.A. Payutto., 2000) ได้สรุปกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ คืออายตนะ (ช่องทางการรับรู้) + อารมณ์ (สิ่งที่ถูกรับรู้) + วิญญาณ (ความรู้) = ผัสสะ (การรับรู้) นำสู่เวทนา (ความรู้สึกต่ออารมณ์) กระบวนการรับรู้เช่นนี้ มีองค์ประกอบ คือ ผู้ส่งสาร ตัวสาร และผู้รับสาร โดยผ่านการอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์กัน ซึ่งทำให้กระบวนการสื่อสารเกิดขึ้นได้ คือ มีอายตนะภายนอกหรือช่องทางการสื่อสาร (Channel) คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสาร ภายในของตัวผู้ส่งสาร และมีตัวสาร (Message) คือ เนื้อหาของสาร โดยมีกลไกคือ ผัสสะ การกระทบกับวิญญาณ คือการรับรู้ ของอายตนะภายนอกและภายในในขณะที่เกิดผัสสะ (การกระทบ) ระหว่างอายตนะภายนอก กับอายตนะภายใน เช่น ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสเย็น ร้อนอ่อน แข็ง และใจรับรู้อารมณ์ความรู้สึกต่างๆ เป็นต้น ซึ่งการสื่อสารเชิงพุทธมีข้อแตกต่างในการอธิบาย กระบวนการสื่อสารเพิ่มมากกว่าการสื่อสารตะวันตก คือ การรับรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ในกระบวนการสื่อสาร เชิงพุทธนั้น พระพุทธศาสนาได้ให้น้ำหนักกับองค์ประกอบเหล่านี้ ทุกองค์ประกอบ แต่องค์ประกอบที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญ คือ ตัวสาร (Message) หรือหลักธรรม โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระวัคกลีว่า “ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เป็นบัณฑิตเห็นเรา (ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นเราก็คือว่า ไม่เห็น” (Thai Tipitaka/33/54/244) และเมื่อครั้งพระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ ในคราวก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (Thai Tipitaka/10/216/164)

การสื่อสารเชิงพุทธทั้งหลักการ รูปแบบ และวิธีการ จึงมีบรรทัดฐานของหลักธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงสอน แม้คำว่า “การสื่อสาร” ในภาษาบาลีที่เป็นศัพท์บัญญัติเฉพาะในพระไตรปิฎกมิได้ถูกบัญญัติขึ้นโดยตรง (Jenwithisuk, T., 2011) จึงไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในลักษณะที่เป็นเรื่องราวหรือเป็นหมวดหมู่ที่เกี่ยวกับการสื่อสาร ตามคำอธิบายเกี่ยวกับการสื่อสารอย่างในปัจจุบัน แต่การสื่อสารที่ปรากฏในรูปของหลักธรรม เนื้อหาและพฤติกรรม การสื่อสารมีอยู่ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังเช่น สัมมาวาจาจาสุภาสิต กถาวัตถุ องค์แห่งธรรมกถึก มงคลสูตร โอวาทปาฏิโมกข์ สังคหวัตถุ และในศีล 5 เป็นต้น ซึ่งถือเป็นหลักการและแนวทางปฏิบัติได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (P.A. Payutto, 2009) ได้กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมไว้มากมาย และบางทีเราก็เรียนกันเยาะเย้ยไปหมด แต่ในชีวิตจริงนี้ไม่รู้จะจับอันไหนมาทำมาใช้” และ “อยากจะให้มีหลักที่กะทัดรัดชัดเจน และหลักนั้นจะมี 2 หมวดคือ หลักความเชื่อแล้วก็หลักปฏิบัติ ให้รู้กันว่า ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว ต้องมีการกระทำอันนี้ชัดเจนออกมาเลย” ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรจะทำในเรื่องเกี่ยวกับการสื่อสารในทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบอย่างชัดเจนว่า นี่คือนักการ นี่คือนักปฏิบัติ ที่เป็นการสื่อสาร เชิงพุทธ และนี่คือที่มาของการนำเสนอหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในพระพุทธศาสนา ในรูปแบบของกระบวนการและพฤติกรรมสื่อสารที่ปรากฏในรูปของหลักธรรม เนื้อหาและวิธีการสื่อสารมีอยู่ในพุทธวจนะที่ทรงตรัสไว้และทรงประพจน์ปฏิบัติเป็นต้นแบบแนวทางซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน

การสื่อสารสมัยพุทธกาล จะเน้นการสื่อสารประเภทการสื่อสารระหว่างบุคคล คือ การสื่อสารด้วยการพูดเป็นหลักใหญ่ ตามสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของยุคสมัย เพราะพุทธกาลนั้น ไม่มีอุปกรณ์ เครื่องมือ เทคโนโลยีการสื่อสารใดๆ ดังนั้น หลักการสื่อสารเชิงพุทธหรือหลักการสื่อสารตามแนวศาสนาพุทธจะเน้นถึงหลักของการพูด การฟัง ความคิด เป้าหมาย วิธีการ ทั้งวัจนะภาษาและอวัจนะภาษา โดยมีต้นแบบมาจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงใช้ สอดคล้องกับทัศนีย์ เจนวิถีสุข (Jenwithisuk, T., 2011) พบว่าวิธีการสื่อสารมี 3 ระดับ คือ ระดับศีล คือ การละเว้นการกล่าวคำเท็จ คำหยาบคาย ส่อเสียด เพื่อเจือ ตามศีลสิกขาบท สรรวมระงับในกาย วาจาด้วยอินทรีย์สังวรศีล ในระดับสมาธิ คือ การกระทำด้วยความตั้งใจ เอาใจใส่ จดจ่อ ด้วยการตั้งใจฟัง (เสียงของตนที่กำลังพูด) และตั้งใจ เอาใจใส่ มีสมาธิกับการฟังผู้อื่นพูด ส่วนในระดับปัญญา จะเกี่ยวข้องกับการพิจารณาใคร่ครวญ ด้วยสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นในตัวเอง ก่อนที่จะส่งสารไปสู่ผู้รับสาร เป็นวิธีการที่ถูกต้อง ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทำให้ระวังรักษาการคิด การพูดได้อย่างถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิและสัมมาวาจาได้ เมื่อจะกล่าวถึงการสื่อสารเชิงพุทธ สิ่งสำคัญไม่ใช่เพียงรูปธรรมที่จับต้องได้เท่านั้น แต่จะมีเหตุปัจจัยที่เป็นนามธรรม คือ จิตใจมาเกี่ยวข้อง ดังหลักคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่ว ตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้นทุกขย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น ถ้าคนมีใจดีก็จะพูดดีหรือทำดีตามไปด้วยความดีนั้นสุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไปฉะนั้น (Thai Tipitaka/25/1-2/23-24)

หลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนา คือการประพฤติปฏิบัติกาย วาจา ใจให้สุจริต ด้วยการละบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และรักษาจิตให้บริสุทธิ์ (Thai Tipitaka/10/90/50) ดังนั้น หลักการสื่อสารเชิงพุทธจึงใช้แนวทางของการสื่อสารที่สุจริต ละเว้นวจีทุจริต เริ่มจากมโนกรรม นำสู่วจีกรรม และกายกรรม ที่เมตตา ปราณนาดี ทั้งผู้พูด และเนื้อหาของการพูด เป้าหมายและวิธีการพูด จึงตั้งอยู่ในหลักการนี้ การสื่อสารเชิงพุทธ มินัยยะว่า ผู้สื่อสาร คือ ผู้ที่ทำหน้าที่กลยาณมิตร สาร คือ ปรโตโฆษะ คือ สารที่มีเนื้อหามุ่งประโยชน์ คุณงามความดี เป็นเมตตาวจีกรรมตามแนวทางปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และผู้รับสารนั้น คือ ผู้ที่มีโอกาสฝึกฝนตนเองด้วยวิธีการคิดพิจารณาใคร่ครวญในเนื้อหาของสาร ซึ่งจะส่งผลสู่ปฏิสัมพันธ์ความเชื่อมโยงกันของผู้ส่งสาร สาร และผู้รับสารที่มุ่งเป้าหมายในระดับความดีงามของการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ สรรค์สร้างประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งประโยชน์นั้นมีทั้งระดับโลกียะและในระดับประโยชน์อย่างยิ่ง คือ ความพ้นทุกข์ (โลกุตตระ) การสื่อสารเชิงพุทธจึงเป็นกระบวนการที่มีประโยชน์และคุณค่ามาก หลักการสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงยิ่ง และเป็นหลักการสื่อสารที่ก่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผล สร้างสรรค์ความเข้าใจอันดี ความรู้ในการสื่อความที่ละเอียดลึกซึ้ง เพราะเป็นเครื่องมือพัฒนา

ความเจริญทั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ไม่ว่าจะเป็นการพูด ฟัง คิด การเป็นผู้ส่งสาร ผู้รับสาร หรือ ตัวสารเอง มีความชัดเจนและดำรงมาตรฐานของความเป็นพุทธะ ซึ่งหมายถึงความรู้ ตื่น เบิกบาน ดังนั้น การสื่อสารเชิงพุทธจึงเป็นการส่งเสริมจริยธรรมในการสื่อสารทุกรูปแบบ

2. หลักการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์

การสื่อสารเชิงพุทธ โดยเฉพาะการพูด เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ดังปรากฏในข้อธรรมมากมาย ซึ่งต้องใช้หลักการพูด การสนทนา การบรรยาย เป็นต้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพูดอย่างยิ่ง ซึ่งปรากฏในศีลของพุทธบริษัททุกระดับ ปรากฏในพุทธวจนะ ปรากฏในหลักธรรมหมวดต่างๆ พุทธภาษิต ซึ่งในที่นี้จะนำมาประมวลไว้และเพื่อศึกษาถึงหลักการพูดที่มีอยู่พระพุทธศาสนา สมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้า ทรงแสดงหลักธรรมคำสอนซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการพูดไว้มากมาย ทั้งที่ได้บัญญัติไว้โดยตรง และหนทางปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์ คือ อริยมรรค “สัมมาวาจา” ทรงตรัสว่ากุศลธรรมเป็นอเนกย่อมถึงความเจริญเต็มที่เพราะสัมมาวาจาเป็นปัจจัย (Thai Tipitaka/3/360/436-437)

1) การสื่อสารธรรมตามหลักสัมมาวาจา

การใช้วาจาในการสื่อสาร นับเป็นหัวใจสำคัญของมนุษย์ ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการอยู่ร่วมกัน การพูดตามหลักสัมมาวาจาต้องละเว้นวจีทุจริต วจีทุจริตเป็นกิจกรรม (Thai Tipitaka/21/221/338) การกระทำไม่ดีทางวาจา เป็นความประพฤติชั่วด้วยวาจาหรือประพฤติชั่วทางวาจา มี 4 ประการ คือ 1) พูดเท็จ (มุสาวาท) คือ พูดไม่จริงพูดตรงกันข้ามกับความจริงเพื่อให้เข้าใจผิด 2) พูดคำหยาบ (ผรุสวาจา) หมายถึง พูดคำระคายหู คำหยาบโธน ไม่น่าฟังไม่เป็นคำพูดที่ดี 3) พูดส่อเสียด (ปิสุณวาจา) หมายถึง การพูดยุให้คนสองคนฝ่ายทะเลาะกันการยุยงให้แตกกัน 4) พูดเพ้อเจ้อ (สัมผัปปลาปะ) คือ พูดพาล่ำ พูดเหลวไหลไม่มีสาระ ววนไม่รู้จบ ทำให้เสียเวลาและประโยชน์ หลักการสื่อสารที่สำคัญเด่นชัดที่สุดตามแนวพระพุทธศาสนา ก็คือ การห้ามพูดเท็จ

พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า เมื่อบุคคลยังไม่ละธรรมข้อหนึ่ง คือ การพูดปดทั้งๆ ที่รู้ เราย่อมไม่กล่าวว่ามีบาปกรรมอะไรบ้างที่ผู้นั้น จะทำไม่ได้ และผู้ที่มักพูดปด ย่อมตกนรก เหมือนถูกนำตัวไปวางไว้ ขณะเดียวกันทรงกล่าวถึงคุณค่าของการเว้นจากการพูดปดว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมเว้นจากการพูดปด ย่อมขึ้นสวรรค์ เหมือนถูกนำตัวไปวางไว้ (Thai Tipitaka/18/365/434) คำว่ามุสา แปลว่า ความเท็จ ได้แก่ การโกหก ซึ่งแสดงออกได้ 2 วิธีคือ ทางวาจา ได้แก่ พูดโกหก และทางกาย คือ การแสดงออกให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น เขียนจดหมายโกหก รายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอมทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ สันติระชะในเรื่องควรรับ พยักหน้ารับในเรื่องที่ควรปฏิเสธ ล้วนถือว่าผิดศีลข้อนี้ ผิดทั้งทางกายและวาจา ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นวจีทุจริต เป็นธรรมที่ทำให้เราร้อน มีทุกคิดเป็นที่ไป (Thai Tipitaka/1/14/7) วจีทุจริตจึงเป็นสิ่งควรละเว้น และวจีสุจริตคือหลักการพูดที่ถูกต้องดีงามที่ควรปฏิบัติ วจีสุจริต คือ การประพฤติชอบด้วยวาจา มี 4 อย่าง คือ พูดจริง พูดไม่ส่อเสียด พูดคำสุภาพ พูดพอประมาณ และเมื่อละวจีทุจริต 4 นั้นจะสร้างคุณประโยชน์ได้ดังนี้ (1) เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของคนอื่น (2) เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความ

ข้อสัตย์ต่อกัน (3) เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ (4) คนไม่พูดเท็จย่อมได้รับความเชื่อถืออย่างสูง (Thai Tipitaka/1/14/7) ไม่พูดส่อเสียด ได้แก่ การพูดคำที่ทำให้เกิดความสามัคคีพูดสมานคนที่แตกต่างกัน อันแสดงถึงคุณของความสามัคคี กล่าววาทะที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายพร้อมเพรียงกัน พูดคำสุภาพ ได้แก่ การกล่าววาทะที่ไม่มีโทษ ไพเราะโสต คือวาทะสบายหู ไพเราะด้วยพยัญชนะ ไม่เกิดแสงหูดจืดเข้มแทงหู เพราะไม่ทำให้เกิดความโกรธ ให้เกิดความรักชื่นชม วาทะไพเราะหยั่งลงถึงจิตใจ เพราะไม่มีอะไรด้านลบกระทบไปถึงจิตใจเขา บริบูรณ์ด้วยคุณ เป็นที่พอใจของชนหมู่มาก ทำความงดงามให้แก่ใจด้วยเป็นวาทะที่น่าพอใจ การพูดพอประมาณ ได้แก่ พูดถูกกาล เพราะพูดถูกกาลอันควร คือพูดตามกำหนดกาลที่ควรพูด เพราะพูดจริงแท้ตามความจริง เพราะพูดอิงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า คือ กล่าววาทะประกอบด้วยประโยชน์ กล่าววาทะปราศจากโทษ

ขณะที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (P.A. Payutto, 2000) ได้กล่าวถึงการพูดในหลักสัมมาวาจา หรือวาทะชอบหรือเจรจาชอบ ตามหลักการพูดของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศีลพื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไป ให้เป็นหลักปฏิบัติ ดังนี้ 1) ละมุสา เว้นการพูดเท็จ รวมถึงสัจจวาจา พูดคำจริง 2) ละปิสุณาวาจา เว้นการพูดส่อเสียด รวมถึงสมัคกรรมีวาจา พูดคำสมานสามัคคี 3) ละผรุสวาจา เว้นการพูดคำหยาบ รวมถึง สันหวาจา พูดคำอ่อนหวานสุภาพ 4) ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ รวมถึงอัตถสัณหิตวาจา พูดคำมีประโยชน์

2) การสื่อสารตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์

หลักการพูดที่สำคัญของพระพุทธศาสนา คือการไม่กล่าวร้าย ได้ทรงตรัสสอนไว้แก่พระอรหันต์จำนวน 1,250 องค์ ณ พระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ว่า “อนุปวาโท อนุปมาโต” การไม่พูดร้าย การไม่ทำร้าย” ซึ่งการไม่ว่าร้าย ได้แก่ไม่กล่าวให้ร้ายหรือกล่าวโจมตีใคร การไม่ทำร้ายคือการไม่เบียดเบียนใคร เมื่อพุทธบริษัทได้ศึกษาแล้ว จะพึงปฏิบัติตามอยู่ซึ่งหลักการไม่พูดร้าย ไม่กล่าวร้ายตามพระพุทธวาทะ ดังนี้ 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่การงดเว้น การลด ละเลิก ทำบาปทั้งปวง อันเป็นความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ การละเว้นความชั่วทางวาจาคือการไม่พูดเท็จ การไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดคำส่อเสียดและไม่พูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระประโยชน์ และการไม่ว่าร้าย การไม่กล่าวโจมตีใคร 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การทำความดี ทางกาย ทางวาจาและทางใจ การทำความดีทางวาจา ได้แก่ การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง พูดคำอ่อนหวาน พูดคำให้เกิดความสามัคคีและพูดถูกกาลเทศะ การทำความดีทางใจ ได้แก่ การไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่นมีแต่คิดเสียสละ การไม่ผูกอาฆาตพยาบาทมีแต่คิดเมตตาและปรารถนาดี และมีความเห็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว 3) การทำจิตของตนให้ผ่องใส ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการพูดคือการตั้งจิตที่เมตตา เรียกว่า เมตตาตามโนกรรม เมื่อพูดด้วยเมตตา วาจา ความหมาย น้ำเสียง ภาษากายก็จะสื่อให้ผู้ฟังได้รับรู้ได้ด้วย ดังนั้น เมตตาตามโนกรรมจึงมีผลอย่างยิ่งเพราะเป็นเหตุให้เกิดการพูดดี การใช้วาจาสุภาพดี ตามหลักสัมมาวาจาในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือได้ว่าบรรลุปาหมายที่มุ่งละการพูดชั่ว ส่งเสริมการพูดดี การใช้วาทะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าเป็นวาทะที่ไม่มีโทษ เรียกขานกันว่า เป็นผู้มีวาจาสุภาพดี

3) การสื่อสารธรรมตามหลักวาจาสุภาสิต

พระพุทธเจ้าตรัสจากสูตรแก่พระสาวกว่า วาจาประกอบด้วยองค์ 5 ประการดังนี้ 1) พุดถูกกาล 2) พุดคำจริง 3) พุดคำอ่อนหวาน 4) พุดคำประกอบด้วยประโยชน์ 5) พุดด้วยเมตตาจิต วาจา 5 ประการนี้ แล เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นทุภาสิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน (Thai Tipitaka/22/198/338) สุภาสิตสูตรเป็นหลักการพูดในพระพุทธศาสนาที่สำคัญจากพระพุทธประสงค์ คือ 1) การกล่าววาจาสุภาสิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุภาสิต 2) กล่าววาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม 3) กล่าววาจาเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาไม่เป็นที่รัก 4) กล่าววาจาสัตย์จริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาเหลวหะเล (Thai Tipitaka/15/213/308-309) สุภาสิตสูตรนี้ ชาวพุทธได้ถือเป็นหลักในการพูดคุยหรือสนทนากับบุคคลต่างๆ ซึ่งเป็นการน้อมนำพระพุทธประสงค์ที่ทรงสอนการใช้คำพูด กล่าววาจาให้เป็นวาจาที่สะอาดงดงาม เป็นวิสุจริต อันจะทำให้ผู้พูดสำเร็จประโยชน์ได้ด้วยการพูด ซึ่งการพูดด้วยวาจาสุภาสิตนี้ ยังเป็นคุณธรรมที่ทำให้เกิดความระลึกถึงกันตามหลักเมตตาวัจกรรม คือ การกล่าววาจาสุภาพ ด้วยความหวังดี บอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม

ข้อที่ควรใส่ใจในการใช้วาจาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ บุคคล ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ถึงแม้เป็นคำพูดจริง ไพเราะ มีประโยชน์ คนฟังชอบ ตถาคตย่อมรู้จักเลือกเวลาที่เหมาะในการพูด” (ม.ม. (ไทย) 13/86/87) หลักการสนทนา การใช้วาจา คำพูด ตามหลักคำสอน ตามหลักการพูดเช่นนี้คือการพูดที่ดีเป็นคำพูดอันหาโทษมิได้ ถูกกาลอันควร ในสุภาสิตสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรัสแสดงแก่หมู่ภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัท ด้วยพุทธประสงค์ให้พุทธบริษัทพูดถ้อยคำเป็นวาจาสุภาสิต ทรงแสดงวาจาสุภาสิตว่านำมาซึ่งประโยชน์ วาจาสุภาสิตเป็นวาจาที่สูงสุกว่าวาจาทั้งปวง และเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บรรลุพระนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ (Thai Tipitaka/25/457/603)

ส่วนในพาลบัณฑิตสูตร พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นคุณสมบัติสำคัญของบัณฑิต คือ การพูดถ้อยคำที่ดี ที่ตนเคยพูดมาเป็นปกติ วัจกรรมหรือการพูดของบัณฑิตที่สุภาพดีงามมีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ 1) พุดคำจริง คือ คำพูดที่แน่นอนและคงที่ รักษาคำพูดไม่เปลี่ยนแปลงไปมา 2) พุดคำสมานไมตรี คือพูดคำผูกไมตรี และพูดคำประสานสามัคคี พูดแนะนำคนที่ยังไม่รู้จักให้รู้จักกัน และพูดชักนำให้คนที่รู้จักกันให้ชอบพอกัน พูดชักจูงคนที่ชอบพอกันให้สนิทสนมกัน 3) คำไพเราะ คือคำพูดที่ดูดีและคำพูดอ่อนหวาน ถ้อยคำที่ออกมาจากน้ำใจใสสะอาดของผู้พูด พูดเร้าใจผู้ฟังให้เห็นควรถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ซึ่งจัดเป็นคำพูดดูดี พูดให้กำลังใจ ทำให้ผู้ฟังชื่นบาน 4) พุดคำพูดที่มีประโยชน์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าคำพูดมีประโยชน์ คือคำพูดมีเหตุผล มีหลักฐานยืนยันผู้อื่นคัดค้านมิได้ (Thai Tipitaka/24/260/308)

การสื่อสารธรรมของพระพุทธองค์ได้สั่งสอนไว้ว่า บุคคลทุกยุคสมัยสามารถน้อมนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน จาก 6 ประเด็น ดังกล่าวข้างต้น อาจแยกได้เป็น 2 เรื่องคือ “ไม่พูด” 4 เรื่อง “เลือกพูด” 2 เรื่อง ซึ่งทรงแสดงแก่ภิกษุราชกุมาร คือ 1) คำพูดไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส 2) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น-ไม่ตรัส 3) คำพูดที่จริง

ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอกใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส 4) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอกใจของผู้อื่น ไม่ตรัส 5) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอกใจของผู้อื่น ไม่ตรัส 6) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอกใจของคนอื่น-เลือกการตรัส เรื่องที่พระพุทธองค์ “เลือกกาลตรัส” นั่นคือ “พูดโดยดูกาลเทศะ” หรือ “เลือกพูด” นั้น มีแต่คำพูดที่จริง ถูกต้อง และเป็นเรื่องที่ “เป็นประโยชน์” เท่านั้น (Thai Tipitaka/13/87/88)

ลักษณะการใช้วาจา แสดงไว้ถึงองค์ประกอบของการใช้วาจา ถ้อยคำ น้ำเสียง เป็นแบบอย่างของ พุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงมีพระสุรเสียงที่โนมน้าวจิตใจ ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ และตรัสพระวาจา สุภาพ สละสลวย อย่างคำชมของจังกิพราหมณ์ที่ว่า “พระสมณโคดม มีพระวาจาไพเราะรู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพสละสลวยไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน” (Thai Tipitaka/13/387/481) และคำของอุตรมาณพที่ว่า “ท่านพระโคตมพระองค์นั้น ทรงมีพระสุรเสียงกึกก้องเปล่งออกจาก พระโอษฐ์ประกอบด้วยองค์ 8 ประการคือ 1) นุ่มนวล 2) ฟังชัดเจน 3) ไพเราะ 4) ฟังง่าย 5) กลมกล่อม 6) ไม่พร่า 7) ลุ่มลึก 8) มีกังวาน” (Thai Tipitaka/13/388/481)

4) การสื่อสารตามหลักมงคลสูตรและคุณภาณีสสูตร

มงคลสูตรข้อที่ 20 การสนทนาธรรม การได้สนทนากันเรื่องธรรม ทำให้ขยายขอบเขต การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ และได้รู้ในสิ่งใหม่ๆ ที่เราอาจนึกไม่ถึง หรือเป็นการเผื่อแผ่ความรู้ที่เรามีให้แก่ผู้อื่นได้ ทราบด้วย ก่อนที่เราจะสนทนาธรรม ควรต้องพิจารณาและคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ 1) ต้องรู้เรื่องที่ฟัง 2) ต้องพูดเรื่องจริง มีประโยชน์ 3) ต้องเป็นคำพูดที่ไพเราะ 4) ต้องพูดด้วยความเมตตา 5) ต้องไม่พูดจา โอ้อวด หรือยกตนข่มท่าน (Thai Tipitaka/25/29/8)

ในคุณภาณีสสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงอุปมาการพูดไว้ว่า คุณภาณิ คนพูดภาษาคุณ ปุพฺพภาณิ คนพูดภาษาดอกไม้ มรฺฐภาณิ คนพูดภาษาน้ำผึ้ง ทรงอธิบายว่า 1) คุณภาณิ หมายถึง คนพูดเท็จทั้งที่รู้ที่อยู่ว่า เท็จ แต่ก็ยังพูดเพราะเห็นแก่ตน เห็นแก่ผู้อื่น และเห็นแก่ลาภ 2) ปุพฺพภาณิ หมายถึง คนที่ไม่กล่าวเท็จ เมื่อรู้ว่าเท็จ ก็ไม่พูด ไม่เห็นแก่ตน 3) มรฺฐภาณิ หมายถึง ผู้ละคำพูดหยาบ พูดแต่วาทะอันดีสนทนา ได้แก่ วาจา สบายหู วาจาเปรมนิยา วาจาน่ารัก วาจาหยิ่งคมา วาจาไพเราะจับใจ วาจาโปรี เป็นวาจาของชาวเมือง (เช่น คุณพ่อ คุณแม่) วาจาเหล่านี้ชื่อว่า พุทฺธมนนาปา เพราะเป็นวาจาที่คนเป็นอันมากพึงพอใจ (Thai Tipitaka/20/28-29/177-178) นอกจากนั้นในหลักสาราณียธรรม (Thai Tipitaka/8/274/368-369) ธรรมที่ทำให้ระลึกถึง คือ สามัคคีกัน ได้ระบุหลักการพูดด้วยเมตตาจริกรรม การพูดด้วยเมตตา โดยให้ความสำคัญ คือ เจตนาในการพูด เจตนาดี มีจิตประกอบด้วย เมตตาโมกกรรม ตั้งปรารถนาดีเป็นที่ตั้งในการพูด ก่อนจะพูด นั้นต้องเริ่มจากเจตนาเป็นอันดับแรก ผู้พูดตามหลักการพูดในพระพุทธศาสนาควรเป็นผู้ตั้งเจตนาดีต่อผู้ฟัง ความหมายตามองค์ธรรม ในพระไตรปิฎกมีหลักฐานแสดงสาราณียธรรม 6 ซึ่งสัมพันธ์กับหลักการพูดคือ เมตตาโมกกรรม ตั้งเมตตาโมกกรรม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่ประโยชน์ แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน แล้วจึงเลือกใช้ถ้อยคำ ซึ่งเป็นคำจริงและเป็นประโยชน์

และการใช้หลักเมตตาวชิกรรม (Thai Tipitaka/11/324/321-322) ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้ง สิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ถ้าหากไม่เป็นความจริง ไม่ถูกต้อง และไม่เป็นประโยชน์ แม้ผู้ฟังจะชื่นชอบ เป็นที่รัก ที่พอใจของผู้ฟังก็จะไม่พูด และต้องละเว้นจากการพูดใส่ร้ายผู้อื่น การพูดเพ้อเจ้อ การพูดคำหยาบคาย การพูดมากเกินไปก็เป็นโทษ เป็นบาป เพราะการใช้วาจาที่ดีเป็นหลักสำคัญของการดำรงตนอย่างปกติ เป็นข้อ วัตรปฏิบัติของความเป็นคนดีที่เรียกว่า ศีล จะต้องระวังคำพูดเป็นปกติ เพราะหากผิดพลาด ไม่ใช่จะได้รับความเสื่อมจากการเป็นผู้มีศีลขาด หรือศีลบกพร่องแล้ว ยังจะต้องรับทุกข์โทษเป็นทุกข์ในอบายภูมิ พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีการพูดการแสดงธรรม ที่ตรัสกับพระอานนท์ไว้ว่า อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่น ฟัง มีใช้สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม 5 อย่างไว้ในใจ คือ 1) เราจักกล่าวชี้แจงไปตาม ลำดับ 2) เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ 3) เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา 4) เราจักไม่แสดง ด้วยเหินแก่อาภิส 5) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (Thai Tipitaka/22/159/263)

5) การสื่อสารตามหลักองค์แห่งธรรมกถึก

ปัจจุบันได้หลักธรรมนี้มาอธิบายโดยใช้ภาษาร่วมสมัย โดยกล่าวว่าองค์แห่งธรรมกถึก คือ นักเทศน์ 5 อย่าง หลักเกณฑ์เตือนใจ นักบรรยายธรรม ต้องยึดและคิดถึงขณะแสดงธรรม คือ 1) พรรณนาธรรมโดยละเอียดมิให้บกพร่อง พอเหมาะแก่บุคคลเวลาและสถานที่ 2) เน้นตรงจุดสำคัญและลึกซึ้ง ยกตัวอย่าง ประกอบให้เข้าใจง่าย 3) มีเมตตาจิต มุ่งให้ผู้ฟังเพลิดเพลิน เกิดความสนใจนำไปปฏิบัติตาม 4) มุ่งประโยชน์ และผาสุกในชีวิตแก่ผู้ฟัง มิให้หวังลาภผล 5) มิให้ผู้ฟังสะเทือนอารมณ์ พลอยชื่นชมเป็นกันเอง พุทธวิธีที่ทรง ใช้เป็นหลักการแสดงธรรม ได้สืบทอดเป็นหลักขององค์ธรรมกถึกตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน อนึ่ง หลัก การและวิธีการ ที่นำเสนอเป็นต้นแบบมาจากพระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้นั้น ทั้งภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัททุกฝ่าย ได้นำมาใช้เป็นหลักการพูด ถือว่าพุทธวิธีนั้นคือต้นแบบสืบทอดกันมา และไม่จำกัดว่าผู้พูดจะเป็นใคร หากได้ ปฏิบัติตามหลักสัมมาวาจา หลักวาจาสุภาสิต หลักการพูดด้วยเมตตาวชิกรรม เป็นต้น ดังกล่าวมาแล้วนั้น ก็ ถือว่าเป็นผู้ใช้หลักของการพูด การใช้วาจาในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องและเป็นหวังความเจริญรุ่งเรืองทั้งใน ทางโลกและทางธรรมมาสู่ชีวิตได้อย่างแน่นอน ความมุ่งหมายในการใช้วาจาแสดงธรรม 4 อย่าง ในหนังสือ เรื่องพุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าพูดให้เขารู้คือถ้าคนฟังมั่นใจ ว่าผู้พูดมีความรู้เรื่องที่เขาพูดจริง ก็จะสามารถผลักดันให้เกิดความเชื่อได้ พูดให้เขาฟังเรื่องที่น่าสนใจพูดนั้นก็มีผลกระทบต่อผู้ฟัง คนฟังจะสนใจฟัง เรื่องเหล่านั้น พูดให้คิด เรื่องนั้นต้องนำคิดได้ประโยชน์ เป็นรูปธรรมด้วย เป็นผู้พูดที่เชื่อถือและศรัทธาของ ผู้ฟัง เป็นเรื่องที่ผู้ฟังสนใจอยู่ก่อน หรือสามารถกระตุ้นให้เกิดความสนใจ

สรุปได้ว่า ผู้สื่อสารในแนวทางการพูดของพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีความสำคัญยิ่งและคุณสมบัติ ด้านคุณธรรมตั้งมาตรฐานไว้สูงมาก เพราะต้องเป็นผู้ที่มีจิตคิดดีก่อนการสื่อสารเรื่องราวใดๆ ออกไป ต้องให้ ความสำคัญต่อเนื้อหา คือสาร ผู้สื่อสารต้องมีศักยภาพด้านทักษะพื้นฐานในด้านการสื่อสาร เช่น หลักการใช้ ภาษาในการสื่อสาร การออกเสียง การเข้าใจความหมายของคำ การใช้ประโยค การใช้ถ้อยคำใน การส่งสาร

การใช้ประโยคในการส่งสารและการรับสาร ซึ่งหลักการสื่อสารเชิงพุทธที่สำคัญยิ่ง ซึ่งปรากฏในอริยมรรคคือ “สัมมาวาจา” ก็คือเว้นจากการพูดไม่ดีหรือทุจริตทางคำพูด 4 ประการ ให้พูดดี มีวาจาไพเราะ เป็นวจีสุจริต เป็นต้น อีกทั้งควรฝึกหัดตนให้เป็นคนพูดดี การพูดดีนั้น คือจะต้องรู้จักเลือกเวลาพูด ควรจะพูดก็ต่อเมื่อคนฟังเขาตั้งใจฟัง ไม่ควรแย่งชิงใครพูด ไม่พูดเพื่อเป็นชนวนทะเลาะห่มเถียงกัน ไม่จำเป็นก็ไม่ควรพูดแข่งส่งเสียงอึกทึก และเมื่อพูดนั้น ฟังกล่าวแต่ความสัตย์จริง ไม่กล่าวคำไปปดมดเท็จ ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะเสนาะหู ไม่ใช่ภาษา สำนวน ที่ไม่สุภาพ และในการสนทนานั้นไม่ควรเล่าข่าวลือไร้ประโยชน์ หรือเพ้อเจ้อถึงเรื่องไร้สาระ

3. เป้าหมายของการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วพระองค์ได้ทรงโปรดให้พระสาวก 60 องค์ได้จาริกไปด้วยด้วยพระพุทธวณะไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่หวิเวทและมนุษยย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม” (Thai Tipitaka/4/32/40) เมื่อพิจารณาจากอานิสส์แห่งการฟังธรรม ย่อมเห็นถึงคุณประโยชน์ที่ได้รับจากการสื่อสารด้วยการพูดธรรมะนั้น ย้อนกลับมาสู่เป้าหมายในการพูดได้เช่นกัน คุณประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังธรรม หรือธัมมัสสวนานิสงส์ มี 5 ประการ ได้แก่ 1) ผู้ฟังธรรม ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง 2) สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด 3) บรรเทาความสงสัยเสียได้ 4) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ 5) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส (Thai Tipitaka/22/202/344) สอดคล้องกับเสฐียรพงษ์ วรรณปก (Vannapok S.,1999) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของผู้พูด ผู้แสดงธรรม ดังนี้ 1) ย่อมมีจุดมุ่งหมายให้ความรู้ ให้ข้อมูลแก่ผู้ฟัง 2) ย่อมเป็นแหล่งความรู้ ด้วยการบอกกล่าว ถ่ายทอด สั่งสอน จำแนก ชี้แจง อรรถาธิบาย ฯลฯ 3) ย่อมเป็นผู้ทำความกระจำด้วยข้อมูลต่างๆ เช่น โอวาท หัวข้อธรรม ตัวอย่างการอุปมาอุปไมย 4) ย่อมนำความจริง สัจธรรม ธรรมชาติ เหตุผล มาแสดงในถ้อยคำที่พูดในหัวข้อ และเนื้อหาต่างๆ 5) ย่อมนำพาให้เกิดความเบิกบาน ด้วยอรรถพยัญชนะที่สร้างคุณค่าสุนทรียารมณ์ได้

เป้าหมายหลักของการสื่อสารเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ในพระพุทธศาสนา คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนจำนวนมาก ในภววัตถุ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภววัตถุ 10 ประการนี้แล ภิกษุทั้งหลาย หากเธอทั้งหลายจะพึงยกภววัตถุ 10 ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมากล่าว เธอทั้งหลายก็จะสามารถรอบงำเดชานุภาพของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชานุภาพของตนได้” (Thai Tipitaka/29/85/257) เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่แท้จริงของการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ในลำดับข้อของภววัตถุ คือถ้อยคำที่ควรพูด เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ มี 10 อย่าง คือ 1) เรื่องที่ชักนำ ให้มีกน้อย บรรณาน้อย (อัปปีจฉกถา) 2) เรื่องที่

ชักนำ ให้สันโดษ ยินดีในปัจจัยตามมีตามได้ (สันตฎฐิกถา) 3) เรื่องที่ชักนำ ให้สังตจากกิเลส สงัดกาย สงัดใจ (ปริเวกถา) 4) เรื่องที่ชักนำ ไม่ให้คลุกคลีกับกิเลส ไม่ให้คลุกคลีเป็นหมู่ (อสังสัคคถา) 5) เรื่องที่ชักนำ ให้ปรารถนาความเพียร (วิริยารัมภถา) 6) เรื่องที่ชักนำ ให้บริสุทธิ์ในศีล (สีลถา) 7) เรื่องที่ชักนำ ให้จัดตั้งมั่นในสมาธิ ให้ทำใจให้สงบ (สมาธิถา) 8) เรื่องที่ชักนำ ให้เกิดปัญญา (ปัญญาถา) 9) เรื่องที่ชักนำ ให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง (วิมุตติถา) 10) เรื่องที่ชักนำ ให้เกิดความรู้ความเห็นในความจริงที่พ้นจากกิเลส (วิมุตติญาณทัสสนถา) (Thai Tipitaka/24/3036-3064/130-131) ด้วยอรรถสาระจากกถาว่าตถาคำพูด ถ้อยคำที่มีประโยชน์อันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เพื่อละคลายกิเลส เพื่อให้ถึงการบรรลุพระนิพพาน คำพูดที่เป็นกถาว่าตถุ จึงเป็นคำพูดที่มุ่งไปเพื่อขัดเกลากิเลส เพื่อถึงการดับกิเลส กถาว่าตถุจึงเป็นถ้อยคำที่เมื่อพูดแล้วย่อมยังให้ผู้ฟังและผู้พูดและได้ฟัง ย่อมขัดเกลากิเลสในใจของผู้พูดและผู้ฟัง ย่อมทำให้ปัญญาเจริญขึ้น ละความไม่รู้เมื่อละกิเลสเป็นลำดับก็ย่อมถึงความสิ้นกิเลสจนหมดสิ้น มีเป้าหมายมุ่งตรงเพื่อละสละกิเลสตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด นอกจากนี้ เป้าหมายการพูดในพระพุทธศาสนานั้น ได้สร้างคุณประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมในทุกด้าน เช่น การเมืองการปกครอง ทำให้สังคมเกิดความสงบเป็นระเบียบเรียบร้อย อยู่เย็นเป็นสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันทั้งในระดับครอบครัว สังคม ประเทศชาติ พัฒนาการศึกษา พัฒนาการเกิดความรู้ ความแตกฉาน และเผยแผ่ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจต่อคำสั่งสอน ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ และสัมมาปฏิบัติในสังคมมนุษย์ที่พึงประสงค์ได้ เป้าหมายสำคัญยิ่งในชีวิตในทัศนะของพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญกับเป้าหมายนี้ในทุกเรื่อง และเป็นความสำคัญที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งคือ เป้าหมายของการพัฒนากาย วาจา ใจ ให้ดียิ่งขึ้นไป

4. วิธีการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์

รูปแบบการสื่อสารธรรมของพระพุทธเจ้า และพระสาวกครั้งพุทธกาล เป็นวิธีการที่สืบทอดมาสู่การบรรยายธรรม ปาฐกถาธรรมในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งจะนำเสนอรูปแบบการสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์สำหรับนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันได้ดังนี้

1) วิธีการพูดตามหลักวาจาสุภาสิต : พุทธวิธีในการพูดคือ คำพูดที่เปล่งเป็นเสียงทำให้ผู้ฟังเข้าใจ เนื้อความได้ ไม่มีโทษ สบายหู เป็นถ้อยคำแฝงด้วยคติ มีลักษณะเป็นคำจริง เป็นคำสุภาพ เป็นคำมีประโยชน์ ทั้งผู้ฟังและผู้พูด เป็นถ้อยคำคติสอนใจ หรือเป็นถ้อยคำที่นำออกจากทุกข์ ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 คือ พูดถูกกาล พูดคำจริง พูดคำอ่อนหวาน พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ และพูดด้วยเมตตาจิต ซึ่งสิ่งที่สำคัญคือต้องเป็นการพูด หรือการใช้วาจาที่ไม่เบียดเบียนกาย ใจของตนและคนอื่นให้เดือดร้อน วาจานั้นเป็นวาจาสุภาสิต

2) วิธีการพูดจากมงคลสูตร : จะเห็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงลำดับมงคลจากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับการพัฒนาจิตวิญญาณจนจิตสู่ความเกษมคือพระนิพพานได้ นี่คือการที่ทรงแสดงด้วยการตรัสสอนตามลำดับจากขั้นต้น สู่ขั้นกลาง และขั้นสูง อย่างชัดเจน

3) วิธีการพูดแบบอนุปพิทกา เป็นการพูดหรือสอนธรรมที่เชื่อมโยงเป็นลำดับ ปรากฏในการแสดงธรรม ซึ่งประกอบด้วย อนุปพิทกา 5 เรื่องที่กล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสของมนุษย์ผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วน

ปรมัตถ์ ซึ่งเป็นวิธีการสื่อสารเป็นลำดับไป โดยเริ่มจากสื่อสารเพื่อเตรียมความพร้อมเชื่อมโยงจากระดับต้นสู่ระดับสูงและเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน คือ (1) ทานกถา เรื่องทาน กล่าวถึงการให้ การเสียสละเผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือกัน (2) สีลกถา เรื่องศีล กล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม (3) สักคกถา เรื่องสวรรค์ กล่าวถึงความสุขความเจริญ และผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดี ของกาม ที่จะพึงเข้าถึง เมื่อได้ประพฤติดีงามตามหลักธรรมสองข้อต้น (4) กามาทินวกถา เรื่องโทษแห่งกามกล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกาม พร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาแต่กาม อันไม่ควรหลงใหลหมกมุ่นมัวเมา จนถึงรู้จักที่จะหน่ายถอนตนออกได้ (5) เนกขัมมมานิสังสกถาเรื่องอานิสงส์แห่งความออกจากกาม กล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้มีฉันทะที่จะแสวงความดีงามและความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น (Thai Tipitaka/4/26/32)

วิธีการเรียงลำดับเนื้อหาการพูดในพระพุทธศาสนา เช่น อนุพุทฺธิกถา และมงคลสูตร เป็นวิธีการที่สอนธรรม ในสิ่งที่ใกล้เคียง เข้าใจง่ายและเพิ่มระดับและพรรณนาคุณ-โทษ ที่เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกัน คือ 1) ทานกถา 2) สีลกถา 3) สักคกถา (พรรณนาสวรรค์) 4) อาทินวกถา (โทษของกาม) 5) เนกขัมมมานิสังสกถา (อานิสงส์การออกจากกาม) ในมงคลสูตรนั้นเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนมากกว่า การพูดในพระพุทธศาสนาใช้การลำดับเนื้อหาเป็นขั้นตอนซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้กระจ่างชัด และมีเนื้อหาที่ประณีตขึ้นไปสู่การพัฒนาตนในระดับกาย วาจา และการพัฒนาจิตในระดับโลกียะ และนำสู่โลกุตระความพ้นจากทุกข์ เป็นที่สุด พระพุทธเจ้า เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่คฤหัสถ์ ผู้มีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมพิเศษ ทรงแสดงอนุพุทฺธิกถานี้ก่อน แล้วจึงตรัสแสดงอริยสัจ 4 เป็นการทำให้พร้อมที่จะรับ “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี” (Thai Tipitaka/5/242/4)

การนำเสนอในเบื้องต้น สรุปได้ว่า เมื่อแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด สมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายเมื่อฟังธรรม ย่อมเห็นถึงคุณประโยชน์ที่ได้รับจากการสื่อสารธรรมะนั้น คุณประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังธรรมก็จะเกิดขึ้น ได้แก่ 1) ผู้ฟังธรรมย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง 2) สิ่งใดได้เคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด 3) บรรเทาความสงสัยเสียได้ 4) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ 5) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส สามารถบรรลุเป้าหมายของผู้พูดและผู้แสดงธรรม ดังนี้ 1) ย่อมมีจุดมุ่งหมายให้ความรู้ ให้ข้อมูลแก่ผู้ฟัง 2) ย่อมเป็นแหล่งความรู้ ด้วยการบอกกล่าว ถ่ายทอด สั่งสอน จำแนก ชี้แจง อรรถาธิบาย ฯลฯ 3) ย่อมเป็นผู้ทำความเข้าใจด้วยข้อมูล เช่น โอวาท หัวข้อธรรม ตัวอย่างการอุปมาอุปมัย 4) ยื่อนำความจริง สัจธรรม ธรรมชาติ เหตุผล มาแสดงในถ้อยคำที่พูดในหัวข้อและเนื้อหา 5) ยื่อนำพาให้เกิดความเบิกบาน ด้วยอรรถพยัญชนะที่สร้างคุณค่าสุนทรียารมณ์ได้

บทสรุป

การสื่อสารธรรมเพื่อพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีหลักการพูด เป้าหมายการพูด วิธีการพูดที่เป็นระบบมาตรฐานและได้สืบทอดกันมาผ่านกาลเวลาช้านาน พุทธวิธีและหลักการถ่ายทอดสารของพระพุทธเจ้าเพื่อสื่อสารให้มนุษย์ที่มีความสามารถในการเรียนรู้และเข้าใจที่ต่างกัน พระพุทธเจ้าได้จำแนกมนุษย์ตามความแตกต่างในการเรียนรู้ธรรมะ พุทธวิธีและเทคนิคการสอนธรรมะของพระพุทธองค์จึงแตกต่างกันไปตามกาลเทศะและบุคคลที่จะสั่งสอน ทั้งในส่วนของเนื้อหาตัวผู้รับการสอน และวิธีการสอน หลักการพูดในพระพุทธศาสนาต้องเป็นวาจาสุภาพใช้ได้แก่ ต้องเป็นคำจริง คือข้อมูลที่ถูกต้อง มีหลักฐานอ้างอิงได้ ไม่ได้ปั้นแต่งขึ้นมาพูด ต้องเป็นคำสุภาพ คือ พูดด้วยภาษาที่สุภาพ มีความไพเราะในถ้อยคำ ไม่มีคำหยาบโลน หรือคำด่า ต้องเป็นคำพูดแล้วมีประโยชน์ คือ มีประโยชน์ต่อผู้ฟังถ้าหากนำแนวทางไปคิด หรือปฏิบัติในทางสร้างสรรค์ ต้องเป็นคำพูดด้วยจิตที่มีเมตตา คือ พูดด้วยจิตที่มีความปรารถนาดีต่อผู้ฟัง มีความจริงใจต่อผู้ฟัง ต้องเป็นคำพูดได้ถูกกาลเทศะ คือ พูดในสถานที่เหมาะสม และในเวลาที่เหมาะสม โดยความเหมาะสมจะมีมากน้อยเช่นไรก็ขึ้นอยู่กับเรื่องที่พูด

References

- Jenwithisuk, T. (2011). The Buddhist Communication and the Social Change. *Doctoral Dissertation* : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996), *Thai Tipitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Mansumittrchai, P. (2017). A Model of Nonviolent Communication through Buddhist Psychology. *Journal of MCU Peace Studies*. 5 (3), 76-90.
- P.A. Payutto. (1999). Buddhist Methods of Teaching. Bangkok: Dhammathamkusolchit foundation.
- P.A. Payutto. (2000). *Buddhadhamma*. Bangkok: MCU Press.
- P.A. Payutto. (2009). *Siam Sam Tri*. (3th ed). Bangkok: Phersmap Publisher.
- P.A. Payutto. (2010). *Dictionary of Buddhism*. (18th ed). Bangkok: Phersmap Publisher.
- Peuchthonglang, P. (2014). *Buddhist Counseling Model According to Kalyanamitra*. Doctoral Dissertation Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

- Peuchtonglang] P. & Peuchthonglang, Y. (2016). The metaphor of Life: Meaning Analysis for Clearly Understanding of life. *Journal of MCU Peace Studies*, 5 (2), 348-365.
- Phra Dhammakosajarn. (2012). Concept and Methods of Teaching. Retrieved March 2, 2017, From <http://watprayoon.org/contentimage/pdf/learntalkdharmma.pdf>
- Phramaha Hansa Dhammhaso. (2011). *Samma Vayama*. Bangkok: 21 Century.
- Vannapok S. (1999). *Buddhist Methods in Tipitaka*. Bangkok: Amarin Printing & Publishing.